

Yanlış Bilgilere Yönelik Pratik Önceden Çürütme (Prebunking) *Kılavuzu*

Aşağıda belirtilen kuruluşların ortak çalışması:

Cambridge Üniversitesi

BBC Media Action

Jigsaw

HAKKINDA

Önceden çürütme (prebunking), yanlış bilgilere karşı önleyici bir direnç oluşturma yöntemi olarak yaygınlık kazanan bir tekniktir. Bu kılavuz, yanıltıcı ve manipülatif bilgilere karşı savunma yapmak isteyen çalışanlar için geliştirildi. Önceden çürütme (prebunking) ile ilgili temel bilgilerin sağlandığı bu kılavuzun amacı; akademik araştırmaları, davranış psikolojisi alanında önceden bilgisi olmayan grup ve bireylerin kendi önceden çürütme yöntemlerini geliştirmelerine imkân sağlayacak pratik bir "Nasıl Yapılır?" kılavuzuna dönüştürmektir.

Bu kılavuz; Cambridge Üniversitesi, Jigsaw (Google) ve BBC Media Action işbirliğiyle hazırlanmıştır. Cambridge Üniversitesi Social Decision-Making Lab, aşılama teorisini temel alarak insanların yanlış bilgilere ve dezenformasyona karşı direncini artırmak amacıyla tasarlanan önceden çürütme yaklaşımlarının geliştirilmesinde öncülerden biridir.

Google bünyesinde bir ekip olan [Jigsaw](#), önceden çürütme yaklaşımını çeşitli ortamlarda test ederek bu yaklaşımın avantajlarını ve kısıtlı yönlerini anlamak amacıyla Cambridge Üniversitesi de dahil olmak üzere, dünyanın önde gelen üniversiteleriyle iş ortaklığı kurdu.

BBC'nin uluslararası kalkınma yardım kuruluşu olan [BBC Media Action](#), faaliyet gösterdiği çeşitli ülkelerde [bilgi kargaşasıyla mücadele stratejilerinden](#) biri olarak önceden çürütme yaklaşımlarının kullanımıyla ilgili uyarılma ve test çalışmaları yürütüyor.

Bu kılavuz aşağıdaki kişiler tarafından yazılmıştır (kuruluşa göre alfabetik sırayla): Mikey Biddlestone, Trisha Harjani, Sander van der Linden ve Jon Roozenbeek (Cambridge Üniversitesi), Alasdair Stuart (BBC Media Action), Beth Goldberg, Meghan Graham, Mari Iwahara, Bomo Piri, Peter Weigand ve Rachel Xu (Jigsaw).

Bu kılavuzdaki araştırmalarla ilgili sorunuz veya endişeniz varsa lütfen [Cambridge Üniversitesi Social Decision-Making Lab](#)'den [Jon Roozenbeek](#) ile iletişime geçin.

BBC Media Action'ın bilgi kargaşasıyla mücadele çalışmaları (önceden çürütme yaklaşımları dahil) hakkında daha fazla bilgi edinmek istiyorsanız veya BBC Media Action'a başka sorularınız varsa lütfen [Alasdair Stuart](#)'a e-posta gönderin.

Adı geçen yazarlar: Harjani, T., Roozenbeek, J., Biddlestone, M., van der Linden, S., Stuart, A., Iwahara, M., Piri, B., Xu, R., Goldberg, B., ve Graham, M. (2022). Yanlış Bilgilere Yönelik Pratik Önceden Çürütme (Prebunking) Kılavuzu.

İçindekiler

1. Bölüm: *Neden* Önceden Çürütme (Prebunking) Yapılmalı?

1.1 Genel bakış	s. 5
1.2 Önceden çürütmenin işleyiş şekli	s. 6
Aşılama teorisi	
Ne tür yanlış bilgilere önceden çürütme uygulanabilir?	
Yanlış bilgi söylemleri	
Yanlış bilgi teknikleri	
1.3 Biçimler ve teknik hususlar	s. 11
1.4 Önceden çürütme ile ilgili kısıtlamalar	s. 13
1.5 Gelecekte keşfedilecek alanlar	s. 15

2. Bölüm: Önceden Çürütme *Nasıl Yapılır?*

2.1 Ne zaman, kim tarafından yapılmalı?	s. 19
2.2 Başlangıç	s. 21
1. adım: Konunuzu seçin	
2. adım: Kitlenizi seçin	
3. adım: Hedeflerinizi belirleyin	
4. adım: Yaklaşım belirleyin:	
Konu ve teknik temelli	
5. adım: Biçim seçin	
6. adım: Müdahale şeklinizi tasarlayın	
2.3 Başarıyı ölçme	s. 26
2.4 Kreatif içeriklerle ilgili dikkat edilmesi gereken hususlar	s. 29
2.5 Uyarılar	s. 31
2.6 Önceden çürütme listesi	s. 32

01: *Neden Önceden* Çürütme (Prebunking) Yapılmalı?

1.1 Genel bakış	s. 5
1.2 Önceden çürütmenin işleyiş şekli	s. 6
Aşılama teorisi	
Ne tür yanlış bilgilere önceden çürütme uygulanabilir?	
Yanlış bilgi söylemleri	
Yanlış bilgi teknikleri	
1.3 Biçimler ve teknik hususlar	s. 11
1.4 Önceden çürütme ile ilgili kısıtlamalar	s. 13
1.5 Gelecekte keşfedilecek alanlar	s. 15

1.1

Genel bakış

İnternette yanlış bilgilerin yaygın hâle gelmesi, kamu güvenliği ve modern demokrasi açısından ciddi bir tehdittir. İnternetteki yanlış bilgiler gerçek hayatta ciddi sonuçlara yol açıyor. COVID-19 dezenformasyonunun yaygın olduğu bölgelerde, aşının mevcut olmasına rağmen komşu bölgelere kıyasla daha yüksek ölüm oranlarıyla karşılaşıldı.¹

2022 yılında Pew Research Center tarafından 19 ülkede yapılan bir ankete göre, katılımcıların %70'i yanlış bilgileri ülkeleri için büyük bir tehdit olarak görüyor. Yanlış bilgi tehdidi, dünya çapında iklim değişikliğinin ardından ikinci sırada yer alıyor.²

Yanlış bilgilerle mücadele etmek kolay bir iş değil. Yanlış bilgi ve dezenformasyonun³ yayılmasını ve kullanılmasını en aza indirmek için çeşitli müdahale yolları geliştirilmiştir. Bu yöntemler arasında çürütme, otomatik hatırlatmalar, otomatik etiketler ve bilgi okuryazarlığını güçlendirme yöntemleri yer almaktadır.⁴ Ancak hem pratik hem de kavramsal açıdan pek çok zorluk, geniş ölçekte başarıyı engelliyor. Yaygın yaklaşımlardan biri olan çürütme, yanlış bilgileri yayıldıktan sonra hedef alır. Yanlış bilgilerle karşılaşıldıktan sonra uygulanan düzeltici önlemler (ör. doğruluk kontrolleri) etkili olsa da genelde zaman alan, maliyetli ve gereken hızda uygulanması zor olan tekniklerdir. Yanlış bilgiler oldukça kalıcı olabilir. Çoğu zaman insanlar, yanlış bilgiye maruz kaldıktan ve hatta düzeltmeler yapıldıktan sonra bile bu bilgileri kullanmaya devam eder.⁵ Ayrıca, geçmişten bu yana pek etkileşim almadığı için doğruluk kontrollerinin yapılması da zordur. Facebook'ta yanlış bilgileri çürütmeye yönelik 50.000 gönderi üzerinde yapılan araştırmaya göre, yanlış bilgilere maruz kalan kitlelerden yalnızca çok küçük bir kısmı doğruluk kontrolü yapılan gönderilerle etkileşime girdi.⁶

Bu veriler doğrultusunda araştırmacılar, yanlış bilgiler yayılmadan önce bu bilgileri önlemenin yollarını aramaya başladı. Önleyici yöntemler, kişiler yanlış bilgilere maruz kalmadan uygulanır ve genellikle önceden çürütme ya da "prebunking" olarak adlandırılır. Önceden çürütme müdahalelerinin çok sayıda farklı türü olsa da bunlar çoğu zaman aşılama teorisini temel alır. Önceden çürütme mesajları, insanlar yanlış bilgilerle karşılaşmadan önce uyarı ve karşıt savlar sağlayarak yanlış bilgilere karşı zihinsel savunma sistemi oluşturur. Aşılama, genellikle söz konusu kişiye önceden ulaşıldığında en etkili sonucu verse de yanlış bilgiye maruz kalan ancak henüz ikna olmayan kişileri iknaya karşı aşılamanın da mümkün olduğunu unutmayın ([2.2: Kitlenizi belirleyin](#) bölümünde daha fazla ayrıntı verilmiştir).

KULLANICILARA GÖRE EN CİDDİ GLOBAL TEHDİTLER

Veri Kaynağı: Pew Research Center

"CİDDİ TEHDİT" ← → "ÖNEMSİZ TEHDİT"

Global iklim değişikliği

%75

%19

İnternette yanlış bilgilerin yayılması

%70

%24

Diğer ülkelerin siber saldırıları

%67

%25

Global ekonominin durumu

%61

%31

Bulaşıcı hastalıkların yayılması

%61

%26

1.2

Önceden çürütmenin işleyiş şekli

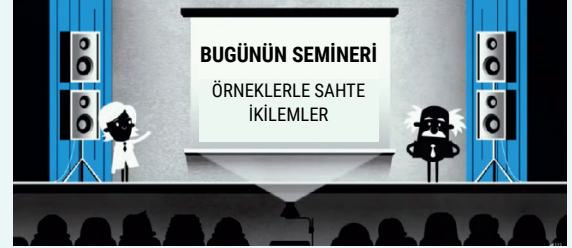
Önceden çürütmenin amacı, doğrudan yanlış bilgileri düzeltmeye çalışmak ya da insanlara neye inanmaları gerektiğini belirtmek değildir. Önceden çürütme, internet kullanıcılarının manipüle edilmelerine ve yanlış yönlendirilmelerine yol açan yaygın yöntemlere odaklanır.

Yanlış bilgiye dayalı inançları değiştirmenin zorluğu dikkate alınarak insanların yanlış bilgilere ikna olmadan, bu bilgilere karşı en baştan direnç göstermesini amaçlayan birçok araştırma yapılıyor. Yaklaşımlardan biri biyomedikal bilimi temel alıyor. [Aşılama](#) yöntemi, kişileri önceden az miktarda yanlış bilgiye maruz bırakır ve onlara yanıltıcı iddiaları tespit edip çürütmeyi öğretir. Böylece, bu kişiler yanlış bilgiye karşı korunur. Önceden çürütme (veya "davranışsal aşılama"), manipülatif mesajlar ortaya çıkmadan önce bu mesajları tespit edip direnmeyi öğretme yollarından biridir. Önceden çürütmenin, siyasi yelpazenin farklı kesimleri dahil olmak üzere kişilerin yanıltıcı bilgilere karşı direnç geliştirmesini sağlama konusunda etkili olduğu gözlemlenmiştir.⁷ Bu tekniğin amacı, doğrudan yanlış bilgileri düzeltmeye çalışmak ya da insanlara neye inanmaları gerektiğini belirtmek değildir. Önceden çürütme, internet kullanıcılarının manipüle edilmelerine ve yanlış yönlendirilmelerine yol açan yaygın yöntemlere odaklanır. Bu nedenle, genellikle

ÖNCEDE ÇÜRÜTMENİN AVANTAJLARI

ÖRNEK: MANİPÜLASYON TEKNİKLERİNE YÖNELİK PREBUNKİNG (SAHTE İKİLEMLER)

Önceden çürütme örneklerinden biri, yanlış bilgilerdeki "sahte ikilemler" aldatmacasını ortaya çıkarır. Bu, aslında çok sayıda seçenek olmasına rağmen yalnızca iki seçenek arasında seçim şansı verilmesidir. [Videoyu izleyin >](#)

yargılayıcı ve suçlayıcı olmadan eğitici olduğu için geniş bir kitleye hitap edebilir. Çoğunlukla üst düzey tekniklere ve paylaşılan söylemlere odaklanarak bireylerin nasıl manipüle edildiklerini tespit etmelerine yardımcı olmayı amaçlar. Önceden çürütme, insanların hiçbir konuyla ilgili önceden becerisi veya bilgisi olduğunu varsaymadığı için farklı yaş grupları ve farklı ortamlarda geniş ölçüde kullanılabilir. Örneğin, önceden çürütme alanındaki ilk çalışma olan [Bad News](#), eğitimciler tarafından okuldaki gençlere kötü niyetli kişilerin kullandığı tekniklerin nasıl tespit edileceğini öğretmek amacıyla tasarlanmıştır.

SONUÇ

Aşılama teorisi

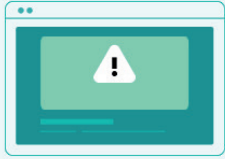
Önceden çürütme, aşılama teorisini temel alır. Bu teori, 1960'larda sosyal psikolog William McGuire tarafından geliştirilmiş ve "beyin yıkamaya karşı psikolojik aşı" olarak kullanılmak üzere tasarlanmıştır.⁹

Tıbbi aşıların hastalığın daha sonra bulaşmasına karşı fizyolojik direnç sağlaması gibi, psikolojik aşılama da gelecekte karşılaşılabilecek davranışsal manipülasyon girişimlerine karşı direnç sağlar (antikorların bağışıklık sağlamasına benzer şekilde).

Son 60 yılda yapılan araştırmalara göre, aşılama farklı kültürler ve çok çeşitli konularda (çevre, kamu sağlığı, kriz yönetimi ve hayvan hakları gibi) etkilidir.^{10,11,12,13,14}

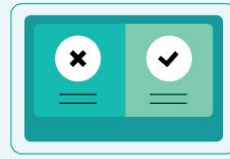
Yakın zamanda akademisyenler, aşılama mesajlarının internetteki yanlış bilgilerin ve radikal propagandaların etkisini azalttığını kanıtladı.¹⁵

Uygulama açısından bakıldığında aşılama iki bölümden oluşur:

1. Ön uyarı

Uyarılar, izleyicileri yakın gelecekte yanıltıcı mesajlarla karşılaşma olasılıklarının yüksek olduğu konusunda uyararak izleyicilerin zihinsel savunma mekanizmalarını istenmeyen ikna girişimlerine karşı harekete geçirir.

2. Önleyici çürütme

Etkili bir çürütme tekniği, izleyiciye karşılaşılabilecek yanıltıcı bilgilere karşı koymak için gereken araçları sağlar. İzleyicilere önceden karşıt savlar sağlamanın yanı sıra yanlış bilginin "mikro dozunu" veya zayıflatılmış bir örneğini dahil eder. Böylece izleyiciler, bu tür bilgileri gelecekte daha kolay tanıyabilir.

Bu temel yapıya dayalı önceden çürütme mesajları, izleyicinin gelecekte karşılaşılabilecek ikna saldırılarına karşı zihinsel direncini artırabilir.¹⁶ Bu direncin sınırlamaları [1.4 Önceden çürütme ile ilgili kısıtlamalar](#) bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Ne tür bilgilere önceden çürütme uygulanabilir?

Yanlış bilgileri tek tek değil, genel olarak ele alan iki tür yaygın önceden çürütme yöntemi bulunur. Her ikisi de farklı yanlış bilgi türlerini ele alır:

1. Yanlış bilgi söylemleri

İnternette karşılaşılan yanlış bilgiler, genellikle belirli bir konuyla ilgili iddialar ya da görüşler şeklinde ortaya çıkar. Ancak yanlış bilgi iddiaları genelde daha kapsamlı söylemleri destekleyebilir. Konu temelli önceden çürütme, belirli iddialar yerine daha geniş kapsamlı, kalıcı söylemleri ele alır.

Yanlış bilgi iddialarının tek tek ele alınması zaman alıcı ve reaktiftir. Öte yandan, söylemlere daha geniş kapsamda önceden çürütme uygulanması, aynı anda birçok iddiayı temelinden çürütebilir. Bu sayede, bu yanlış temeli paylaşan yeni iddialara karşı direnç oluşturmada daha etkilidir.

ÖRNEK: İNSANLAR VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Şu ifadeyi ele alalım:

"31.000 bilim insanı dilekçe verdi: Birçok iklim bilimci, insanların neden olduğu sera gazlarının dünyanın iklimine zarar verip vermediği konusunda karşıt görüşlere sahip."

Bu iddia, insanların iklim değişikliğine neden olduğu konusunda bilim dünyasında görüş birliği olmadığı ve iklim değişikliğinin dünyanın doğal döngüsünün bir parçası olduğu yönündeki daha geniş kapsamlı, yanıltıcı söylemi oluşturan yanlış bilgilerden biridir. Önceden çürütme daha kapsamlı olan bu söylemi ele alabilir. Bunun için dilekçeyle ilgili iddiadan bahsetmeden, insanların iklim değişikliğine etkisi olduğu konusunda bilim dünyasının hemfikir olmadığıyla ilgili iddialarda bulunan ifadelere şüpheyi yaklaşılması gerektiğini belirtir.

2. Yanlış bilgi teknikleri

Tekniğe dayalı önceden çürütme, yanlış bilgileri yaymak için kullanılan taktiklere odaklanır. İnternette başkalarını manipüle etmek ve etkilemek için kullanılan bilgiler çeşitlilik gösterse de insanları yanıltmak için kullanılan teknikler genelde farklı konu ve dönemlerde aynıdır. Sık karşılaşılan taktiklerden bazılarını aşağıda bulabilirsiniz.

ÖRNEK: SIK KARŞILAŞILAN YANLIŞ BİLGİ TEKNİKLERİ

Sık karşılaşılan teknikler bir sonraki sayfada ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

SIK KARŞILAŞILAN YANLIŞ BİLGİ TEKNİKLERİ

TEKNİK	ÖRNEK
<p>Kimliğe bürünme</p> <p>Daha güvenilir görünmek ve insanların kendisine inanmasını sağlamak için başka bir kişi veya kuruluşun kimliğine bürünerek bilgi yaymak</p>	<p><i>"NASA, iklim değişikliğinin insan kaynaklı olmadığını, Dünya'nın Güneş'in etrafındaki yörüngesinde yaşanan değişikliklerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığını kabul etti."</i></p> <p>AÇIKLAMA: Bu örnekte, NASA'nın hiçbir zaman böyle bir iddiada bulunmamış olmasına rağmen ifadenin inandırıcılığını artırmak amacıyla NASA referansı kullanılıyor.</p>
<p>Duygusal manipülasyon</p> <p>Korku veya öfke gibi tepkileri tetiklemek için güçlü duygusal söylemden yararlanan bir dil kullanmak</p>	<p><i>"Bu havayolu şirketinin yolcuları için ne yaptığını öğrenince göz yaşlarına boğulacaksınız. Çok duygusal."</i></p> <p>AÇIKLAMA: Bu örnekte, bilginin kasıtlı olarak tıklama ve paylaşımı teşvik etmek, eleştirel değerlendirmeyi azaltmak amacıyla duygusal bir tepki uyandıracak şekilde nasıl sunulabileceği gösteriliyor.</p>
<p>Kutuplaştırma</p> <p>"Biz" ve "onlar" dilini kullanmak gibi, iki grup arasındaki mevcut farklılıkları abartarak diğer tarafa karşı düşmanlık duygusu yaratmak. Bu teknik, zaman zaman siyasi gruplar arasında geçerli olsa da birçok bağlamda kullanılabilir.</p>	<p><i>"A Partisi: B Partisi'ndeki yalancılara inanmayın. Öğrenci borçlarını sileceklerini söylediler ama bugün her zamankinden daha çok insan borçlu."</i></p> <p>AÇIKLAMA: Bu örnekte, karşı taraf yalancı olarak tanımlanarak saldırgan bir "ötekileştirme" dili kullanılıyor.</p>
<p>Komple teorilerine bağlama</p> <p>Geleneksel haberlerde yer verilen olaylara alternatif açıklama getirerek bu olayları genellikle gizli, kötü niyetli, elit, küçük bir grubun üyelerinin kontrol ettiği fikrini desteklemek</p>	<p><i>"Aşılar, milyarderlerin mikroçiple bizi takip etmeleri için üretiliyor. Bedenimizin kontrolü gerçekten kimin elinde?"</i></p> <p>AÇIKLAMA: Bu örnekte, insanların bedenleri üzerinde kontrol sahibi olmadığı iddia edilerek komple teorileriyle ilişkilendirme teşvik ediliyor, gizemli bir grup (bu örnekte milyarderler) olduğu ima ediliyor ve asılsız iddialar öne sürülüyor.</p>
<p>Kişiliğe saldırı</p> <p>Kişiliğe yönelik saldırılar, konunun özünden uzaklaşıp kişisel ayrıntılara odaklanmayı sağlamak için kişiyi hedef alır. Bu tür ayrıntılar önemli olabilir (ör. kişinin inandırıcı olmadığını gösteriyorsa) ancak tamamen alakasız olup dikkat dağıtma taktiği olarak kullanılabilir.</p>	<p><i>"Barbara'nın öfke kontrolü sorunu ve kişilik bozukluğu rahatsızlığı var. Böyle birinin yönetimde olmaması gerekir."</i></p> <p>AÇIKLAMA: Bu örnekte, liderin politikaları veya liderlik kararları yerine karakteristik özellikleri ele alınıyor.</p>

SIK KARŞILAŞILAN YANLIŞ BİLGİ TEKNİKLERİ (DEVAMI)

TEKNİK	ÖRNEK
<p>Sahte ikilem</p> <p>Bu teknik, tartışma ya da durumla ilgili gerçekte çok daha fazlası varken yalnızca iki taraf ya da iki seçeneğe yer veren mantıksal bir hatadır.</p>	<p><i>"Enerji protestolarını desteklemeniz gerekir. Desteklemiyorsanız adalete inanmıyorsunuz demektir."</i></p> <p>AÇIKLAMA: Bu örnekte, iki fikir karşıt olarak konumlandırılıyor ("Enerji protestolarını destekleme" ile "adalete inanmayı" karşıt olarak gösteriyor) ancak aynı anda her ikisini desteklemek ya da hiçbirini desteklememek de mümkündür. Ayrıca, benimsenebilecek başka birçok görüş de mevcuttur.</p>
<p>Asılsız dengeleme</p> <p>Birbirine karşıt olan iki iddiadan birini destekleyecek çok daha fazla kanıt olmasına rağmen, iki iddiayı benzer oranda geçerli görüşler gibi sunmak</p>	<p><i>"Uzmanlar dünyanın şekliyle ilgili tartışmalar yürütüyor. Bilim insanı Reece Chow, dünyanın küre biçiminde olduğunu söylerken uzman Rene Paul, dünyanın düz olduğunu iddia ediyor."</i></p> <p>AÇIKLAMA: Bu örnekte, bilim insanları arasında dünyanın yuvarlak olduğu konusunda bir görüş birliği olmasına rağmen, düz dünya teorisini destekleyen bir "uzmanın" ifadeye yerleştirilmesi, iddiayı aslında olduğundan çok daha fazla destek alıyormuş gibi gösteriyor.</p>

1.3

Biçimler ve teknik hususlar

Önceden çürütme müdahaleleri genellikle aktif (Kişi, yanlış bilgilerin oluşturulma süreci hakkında bilgi edinmek için sorularla veya istemlerle etkileşime geçer.) veya pasif (Kişi önceden çürütme mesajını gözlemler.) olur.

Bu yaklaşımların her birinin ölçeklenebilirlik, etkililik, dayanıklılık, maliyet ve online etkileşim açısından avantajları ve dezavantajları vardır. Genel anlamda, izleyicinin müdahaleye dahil olma süresi ve kapsamı arttıkça müdahalenin etkisi ve aşılama etkisinin uzunluğu da artar.

PLATFORMUNUZA UYGUN İÇERİK HAZIRLAYIN

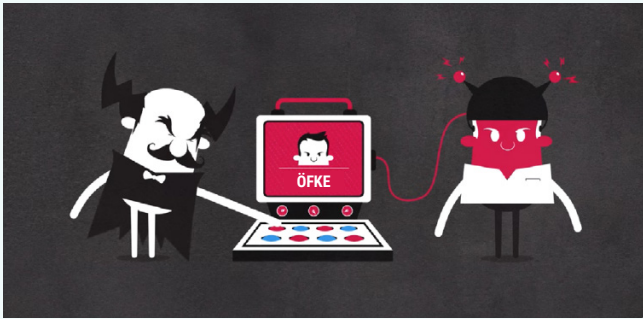
Belirli bir platform (ör. YouTube, TikTok, web sitesi) için tasarlanan içerikler, her zaman diğer platformlara uygun olmayabilir. Bu nedenle, biçim seçerken içeriğinizin nerede yayınlanacağını aklınızda bulundurun.

"Pasif" önceden çürütme

Bu müdahaleler, izleyicilere yanlış bilgilere direnmeleri için gereken tüm bilgileri sağlar. Bilgiyi işlemek dışında aktif olarak başka bir etkileşimde bulunmaları gerekmez. Örneğin, bir tekniğin nasıl manipülatif olduğunu açıklayan video, pasif yaklaşım örneğidir. Bugüne kadar araştırılan pasif biçimler arasında **metin**, **grafikler** ve **videolar** yer alıyor.^{17,18,19,20}

Pasif önceden çürütme müdahaleleri, üretim açısından bakıldığında daha basittir. Örneğin, metin temelli bir önceden çürütme müdahalesinin (ör. bir dizi pop-up mesaj) sosyal medyada geniş ölçekte uygulanması nispeten daha kolaydır. Ancak bu müdahalede kapsayıcılık ve etkileşim daha azdır. Bu nedenle, daha etkileşimli veya aktif (oyun gibi bir biçim) müdahalelere kıyasla etkisinin daha az ve daha kısa olma ihtimali yüksektir.²¹

ÖRNEKLER

VIDEO ÖRNEĞİ: SAHTE İKİLEMLER

Jigsaw ve Cambridge Üniversitesi tarafından hazırlanan bu video örneğinde, izleyicilerin yanlış bilgilerin yayılmasında sahte ikilemlerin kullanımını anlamalarına ve bunları tespit etmelerine yardımcı olacak kültürel açıdan alakalı örnekler kullanılıyor. [Videoyu izleyin >](#)

İNFOGRAFIK ÖRNEĞİ: COVID-19 KOMPLO TEORİLERİ

UNESCO'nun hazırladığı bu infografikte, örnek olarak COVID-19 kullanılarak komplo teorileri açıklanıyor.²²

"Aktif" önceden çürütme

Alternatif yöntem olan aktif önceden çürütme müdahaleleri, kişilerin işlem yaparak bilgileri saklamasına ve görüntülediği içerikle daha iyi etkileşim kurmasına yardımcı olan seçimler yapmasını gerektirir. Bugüne kadar araştırma yapılan birincil aktif yaklaşım oyunlardır.^{23,24}

Oyunlar daha sürükleyicidir ve insanların yanlış bilgiler için kullanılan birçok manipülasyon tekniğine karşı "aşılınmalarını" sağlar. Bununla birlikte, zaman ve odak açısından izleyicinin daha fazla yatırım yapmasını gerektirdiği için bu yaklaşımla etkileşim kuran kişi sayısı daha az olabilir. Ayrıca, üretimleri için daha yüksek yatırımlar gerekir ancak [Go Viral](#) (aşağıda) gibi yüksek etki yaratan bazı oyunlar geniş ölçekte uygulanmıştır.

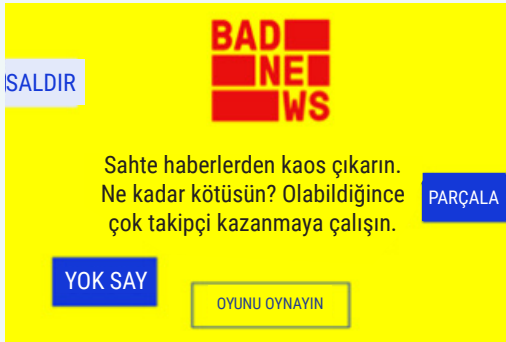
Radyo veya sohbet uygulamaları (ör. WhatsApp) aracılığıyla yayınlanan önceden çürütme mesajları gibi ses temelli önceden çürütme yöntemi, daha fazla araştırılmayı bekleyen alanlardan biridir. (Daha fazla bilgi için [1.5 Gelecekte keşfedilecek alanlar](#) bölümüne bakın.)

BIÇİM SEÇME

Her önceden çürütme biçiminin ölçeklenebilirlik, etkililik, dayanıklılık, maliyet ve etkileşim açısından avantajları ve dezavantajları vardır. Genel anlamda, insanların önceden çürütme müdahalesiyle etkileşim kurma süresi ve derecesi arttıkça önceden çürütmenin etkisinin boyutu ve süresi de artar.

OYUN ÖRNEKLERİ:

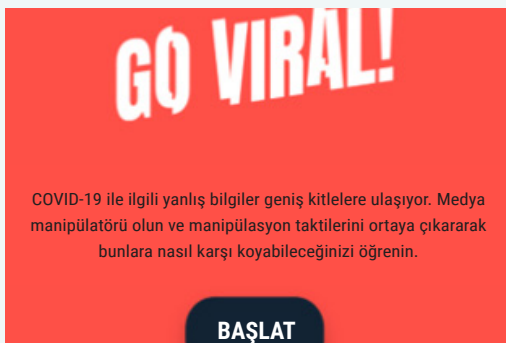
BAD NEWS

İlk yayınlanan önceden çürütme oyunudur. Seçim tabanlı bir tarayıcı oyunu olan bu oyun, DROG ve Cambridge Üniversitesi tarafından geliştirildi. Oyunda, oyuncular sahte haber yapıcısı rolünü üstlenir ve altı seviye boyunca altı yanlış bilgi tekniğini (ör. trolleme, komplo ile gerekçelendirme, kimliğe bürünme) tespit edip taklit etmeyi öğrenir. Bu oyunun yayınlanmasından bu yana benzer özelliklere sahip başka oyunlar tasarlandı. [Oyunu görüntüleyin >](#)

HARMONY SQUARE

Göletteki kuğusu ve her yıl düzenlenen Ananaslı Pizza Festivali ile ünlü, huzurlu bir toplulukta geçen bu oyunda, oyuncu "Dezenformasyon Kurulu Başkanı" olarak atanır. Görevi ise Harmony Square halkını kutuplaştırmak ve seçimler sırasında trolleme kampanyaları kullanmak. [Oyunu görüntüleyin >](#)

GO VIRAL!

Bu oyunda da benzer şekilde oyuncunun internette COVID-19 pandemisiyle ilgili yanlış bilgilerin yaygın ve tek bir bakış açısının hakim olduğu bir ortamda bulunmasının simülasyonu yapılır. Oyuncular, üç seviye boyunca duygusal açıdan manipülatif dil, yanlış bilgilerin inandırıcı olmasını sağlamak için sahte uzmanlara yer verme ve şüphe yaratmak için komplocu düşüncenin kullanımı hakkında bilgi edinir. Oyun şu ana kadar 200 milyondan fazla gösterim aldı.²⁵ [Oyunu görüntüleyin >](#)

1.4

Önceden çürütme ile ilgili kısıtlamalar

Önceden çürütmenin özellikle kişileri manipülasyon girişimlerine karşı korumada etkili olduğu kanıtlanmış olsa da bilinen bazı kısıtlamaları vardır. Bazı kısıtlamaları tam olarak anlamak için daha fazla araştırma yapılması gerekir.

Ölçeklenebilirlik

Önceden çürütmenin çeşitli kitleler üzerinde etkili olduğu kanıtlandı ancak çalışanlar farklı yanlış bilgi türleri, kitleler ve platformlarda mesaj paylaşırken dikkatle hareket etmeli ve önceden test yapılmalıdır. Uygun kesinlik veya yerel bağlam olmadan çok geniş bir kitleye ölçekleme yapmak, etkileşimin azalmasına ya da aşırı basitleştirmeye yol açarak etkiyi azaltabilir. Öte yandan, tek bir söyleme veya soruna önceden çürütme uygulamak, söz konusu mesajın ilgili kitlesini daraltabilir ve ölçeklenebilirliği kısıtlayabilir (ör. aşı yaptırmaya tereddüt eden bir kitleyi, aşıyla ilgili yanlış bilgilere yönelik bir önceden çürütme mesajıyla hedefleme).

İÇERİKLE İLGİLİ KISITLAMALAR

Tüm önceden çürütme uygulamaları eşit derecede ölçeklenebilir değildir. Bazı söylemler, birden çok iddiadan oluşsalar bile belirli bir yanlış bilgi konusuna veya alanına aittirler. Teknik temelli önceden çürütme uygulamaları, birçok konuda kullanılabilir. Konu temelli önceden çürütme ile kıyaslandığında daha fazla sayıda yanlış bilgi türüne ölçeklenebilir.

Bununla birlikte, konu temelli önceden çürütme, belirli konu ve söylemlere karşı daha iyi koruma sağlayabilir. Yaklaşım seçerken her yaklaşımın avantaj ve dezavantajlarını bilmek önemlidir.

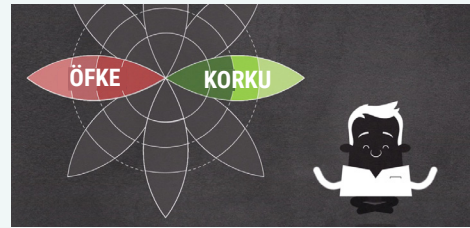
AŞIRI BASİTLEŞTİRME RİSKİ

Önceden çürütmenin ölçeklendirilmesiyle ilgili önemli zorluklardan biri, kullanıcıların internetteki içeriklerle etkileşime geçme şeklidir. Kullanıcıların sosyal medyadaki içeriklerle etkileşime geçmesi için bilgilerin kullanıcıya olabildiğince kısa ve öz olarak aktarılacak şekilde kısaltılması gerekir. Bu durum, yeni medya platformlarının yükselişiyle giderek daha geçerli hâle geliyor ve etkili olmak için gereken ana mesajı yakalamayı zorlaştırıyor. Önceden çürütmenin üç bileşenini kısa, ilgi çekici bir şekilde sunmak özellikle zor olabilir. Mesajınızı aşırı basitleştirmeniz durumunda mesaj etkisini yitirebilir, kafa karışıklığına yol açabilir ve yanlış bilgilerin daha da yayılmasına neden olabilir.

PLATFORMLA İLGİLİ KISITLAMALAR

Farklı platformlar, farklı kitle etkileşimlerini teşvik eder. Birden çok kanalda aynı kreatif içerik biçiminin kullanılması, etkiyi kısıtlayabilir. Sosyal medya platformları belirli içerik biçimleri için tasarlanmıştır ve bu biçimler, diğer platformlarda aynı performansı göstermeyebilir. Ayrıca, farklı platformlarda farklı yanlış bilgi söylemleri yayınlanabilir ve mesajı yaymak için farklı kanallar (influencer'lar gibi) kullanılabilir. Bu nedenle, mesajları birden fazla platform için optimize etmek zor olabilir.

ÖRNEK: TRUTH LAB SERİSİ

Örneğin, Roozenbeek ve diğer çalışma arkadaşları, katılımcılara YouTube videolarında gösterilmek üzere 30 veya 90 saniyelik reklam şeklinde sunulan beş adet kısa, animasyonlu video geliştirdi. 26 Videoların, kullanıcıların manipülasyon girişimlerini daha iyi tespit etmesini, güvenilir ve güvenilmez içeriği daha etkili biçimde birbirinden ayırt etmesini ve kullanıcının yanlış bilgiyi paylaşıp paylaşmama konusunda daha bilinçli karar almasını sağladığını gözlemlediler. [Videoyu izleyin >](#)

Etkilerin süresi

Eğitici müdahalelerden edinilen bilgilerin zamanla etkisini yitirmesi sık karşılaşılan bir durumdur. Araştırmalara göre, etkideki azalma "hatırlatma dozu" veya yanlış bilgilere daha sonra tekrar önceden çürütme uygulayan kısa hatırlatma müdahaleleriyle giderilebilir. Bu yöntem kapsamında, ilk önceden çürütmenin tekrarı ya da temel hususları özetleyen kısa bir sürümü kullanılabilir.^{27,28}

ÖRNEK: HATIRLATMA VİDEOLARI

Jigsaw, Cambridge Üniversitesi ve Bristol Üniversitesi'nden araştırmacılar kullanıcılara önceki uzun önceden çürütme videolarında gördükleri içerikleri hatırlatacak hatırlatma videoları oluşturdu. Bunları dijital "hatırlatma dozuna" benzetebiliriz. Deneyde, önceden çürütme videolarının kullanıcıları ilk 10 gün boyunca koruduğu ve 10. günde izlenen 30 saniyelik hatırlatma videosunun korumayı en az 30 güne uzatan faydalı bir etken olduğu gözlemlendi. [Videoları izleyin >](#)

İstenmeyen etkiler

Çalışanlar, önceden çürütme müdahaleleri geliştirirken dikkatli olmalı ve mesaja verilebilecek olası olumsuz tepkileri göz önünde bulundurmalıdır. Geri tepme etkileri (yani, müdahalelerin yanlışlıkla insanların yanlış bilgiye inancını artırması) önemli bir endişe kaynağı gibi görünmese de²⁹ bazılarının müdahalelere direnme olasılığı yüksektir. Örneğin, önceden çürütme durumunda, özellikle tutumlarını etkileyip değiştirmeye yönelik girişimlere karşı direnenler, önceden çürütme mesajlarını hoş karşılamayabilir.

Örneğin, bir araştırmaya göre, beyazların üstünlüğü söylemine önceden çürütme uygulayan mesajların aşırı sağ görüşlü kişiler üzerinde hiçbir etkisi olmadı. Bu durum, katı görüşlere sahip kişilerde bu tür mesajlara karşı direnç olabileceğini gösteriyor.³⁰ Önceden çürütme mesajlarını tasarlayıp analiz ederken kitledeki aykırı kişilerin etkisini dikkate almanız önemlidir.

1.5

Gelecekte keşfedilecek alanlar

Aşılama müdahaleleri 1960'lardan bu yana uygulanıyor olsa da dijital çağdaki önceden çürütme müdahaleleri araştırılmaya ve geliştirilmeye devam ediyor. Önceden çürütmenin global ölçekte en iyi şekilde nasıl uygulanacağını tam olarak anlayabilmek için daha fazla yatırım, araştırma ve test gerekiyor.

Global ölçekte anlayış

Yanlış bilgilerin global bir sorun olmasına rağmen, önceden çürütme ile ilgili araştırmaların büyük kısmı ABD, Birleşik Krallık ve Avrupa gibi gelişmiş bölgelerde yapıldı. Önceden çürütmenin dünyanın diğer ülkelerinde en iyi şekilde nasıl uygulanabileceğini ve bağlama göre değerlendirilebileceğini anlamak için daha fazla araştırma yapılması gerekiyor.

Dil, demografi, coğrafya ve kültürel çeşitlilik gibi faktörlerin tümü, önceden çürütme gibi bir yaklaşımın ölçeklenmesinin başarılı ya da başarısız olmasında rol oynayabilir. Bu nedenle bu faktörlerin bağlam içinde daha iyi anlaşılması gerekir.

Kapalı uygulamalarda yanlış bilgilerle mücadele

WhatsApp ve Telegram gibi kapalı mesajlaşma platformlarında yanlış bilgilerin nasıl yayıldığını anlamak oldukça zordur. Teknoloji özellikle gizli olması için tasarlandığında, sistem yapısı gereği trendleri ve alışkanlıkları anlamak kolay değildir. Bugüne kadar bu bilgi alanını hedeflemek için önceden çürütmenin nasıl uygulanacağıyla ilgili yeterince araştırma yapılmamıştır.

Kapalı sohbet uygulaması kullanıcılarının ilgisini en iyi çekecek önceden çürütme içeriği türlerinin hangileri olduğu, bu kullanıcıların içerikleri başkalarıyla paylaşmak için hangi biçimleri tercih edebilecekleri (müdahalenin etkisini artırmak için) ve bunun yanlış bilgilerin kapalı mesajlaşma alanlarındaki etkisi ve yayılımını nasıl etkileyeceği ile ilgili yapılacak testler faydalı olabilir. (Örneğin, aşılama teorisi içerikleri, kullanıcının arkadaşları ya da aile üyeleri tarafından paylaşılan yanıltıcı veya yanlış bilgilere olan inancını azaltabilir mi ya da kullanıcıların bu tür içerikleri kendi kişi listeleriyle paylaşma olasılıklarını düşürebilir mi?)

ÖRNEK: HİNDİSTAN'DA BAD NEWS

Yakın zamanda yapılan bir araştırmaya göre, Bad News oyunu Hindistan'daki kullanıcılara önceden çürütme uygulamasını sağlamada etkili oldu. Katılımcılar oyunu oynadıktan sonra sahte haberleri daha az güvenilir olarak değerlendirmeye başladı.³¹

BBC Media Action, Kuzey Afrika'da erişim kapsamı yüksek olan sosyal medya kanalları aracılığıyla önceden çürütme videoları uyarlamak ve dağıtmak için çalışıyor. Kampanyanın etkisi daha sonra değerlendirilecek. Sonuçların 2023'ün başlarında paylaşılması bekleniyor.

Biçimler ve mesaj uzunlukları

Bugüne kadar yapılan önceden çürütme araştırmaları, çoğunlukla metin, video ve etkileşimli oyunlara odaklanmıştır. Ancak insanların bilgiye maruz kaldığı çok sayıda başka biçim de mevcuttur. Önceden çürütmenin ses veya "caps" gibi farklı biçimlere etkili şekilde nasıl uyarlanabileceğini anlamak için daha fazla araştırma yapılması gerekiyor.

SES TEMELLİ MÜDAHALELER

Bazı bağlamlarda kitleler, bilgi almak ve iletmek için öncelikli olarak ses biçimlerini kullanmaya devam ediyor. Örneğin, Afrika'daki bazı kırsal topluluklarda, topluluk radyosu birincil bilgi kaynağı olarak kullanılmaya devam ediyor veya yüksek veri maliyetleri kullanıcıları WhatsApp gruplarında video içeriği yerine ses içeriğini tercih etmeye itiyor.

Ses temelli önceden çürütme yaklaşımlarının geliştirilmesi, bu yaklaşımların radyo programları ya da sohbet uygulamalarıyla yayılımının keşfedilip test edilmesi gibi alanlarda yeterince araştırma yapılmamıştır. Bu yöntemler bu bağlamlarda oldukça faydalı olabilir.

KISA BİLGİLER

Online oyunları veya dijital dağıtım için tasarlanmış kısa, animasyonlu videoları (her biri yaklaşık iki dakika) kullanan önceden çürütme müdahalelerinin etkili olduğu kanıtlanmış olsa da bazı internet kitlelerinin daha kısa uzunlukta dijital içeriklerle (ör. 30 saniye veya daha kısa) etkileşim kurma ve/veya bu tür içeriklerin yayınlandığı platformlara (ör. TikTok) geçiş yapma olasılığı daha yüksektir. İlk çalışmalardan bazıları 30 saniyelik önceden çürütme videolarının etkili olduğunu ortaya koymuş olsa da önceden çürütmenin bu tür kısa dijital medya içeriklerine uyarlanıp uyarlanamayacağı ve nasıl uyarlanacağı hakkında daha fazla araştırma yapılması gerekiyor.³²

UZUN SÖYLEM MEDYASI

TV dizisi, radyo tiyatrosu ya da reality şovları gibi uzun programlar, geniş kitlelere ulaşacak şekilde tasarlanmıştır. BBC Media Action'ın araştırmaları dahil olmak üzere, yerel olarak hazırlanan ve iyi araştırılmış söylem odaklı medya ürünlerinin, kitlelerle geniş ölçekte etkileşim kurarak sosyal ve davranışsal değişikliklere neden olabileceğini gösteren ikna edici kanıtlar bulunuyor. Kaynakların yetersiz olduğu ortamlarda kalkınma sorunlarını geniş ölçekte ele almak için hikaye anlatmanın kullanımı ve gücüne yönelik kanıtlar giderek artıyor ve anlatımlar şunları kapsıyor: HIV/AIDS, cinsiyete dayalı şiddet, cinsiyet normları, sosyal uyum, hijyen, doğum kontrol yöntemi kullanımı ve çocukların hayatta kalması.^{33,34,35,36,37,38,39}

BBC Media Action'ın deneyimi, hikaye anlatma biçimlerinin hassas konuları agresif olmayan bir şekilde dile getirmek için oldukça kullanışlı olduğunu

gösteriyor. Bu, gücü elinde bulunduran kişilerin yanlış bilgilerin yayılmasında doğrudan payı olan topluluklarda kritik önem taşır. Ancak bugüne kadar önceden çürütme yaklaşımlarını bu tür içeriklere entegre etmek için herhangi bir girişimde bulunulmadı. Yenilikçi bir yöntem olarak, bir dizi hikayesinin dizinin kitlesine önceden çürütme mesajı iletmek için kullanılıp kullanılmayacağı test edilebilir. Bu yöntem, kitleye önceden çürütme uyarısı vermelidir (dizideki karakterin başına gelenler aracılığıyla). Bu tür yaklaşımlar daha geniş kitlelere ulaşma potansiyeline sahiptir. Daha da önemlisi, online oyun oynama veya dijital aşılama teorisi içeriklerini izleme olasılığı düşük olan daha hassas kitlelerle de (örneğin, sosyal medyayı daha az kullanan yaşlılar) etkileşim sağlayabilir.

Mesajı ileten kişinin rolü

Bugüne kadar önceden çürütme ile ilgili yapılan araştırmaların çoğu; önceden çürütme mesajının içeriğine, biçimine (Ayrıntıları bu belgede verilmiştir.) ve bu farklı faktörlere bağlı olarak etkinin nasıl değiştiğine odaklandı. Bununla birlikte, bugüne kadar yapılan çok sınırlı sayıda araştırma, önceden çürütmenin etkisinin mesajı ileten kişi ya da konuşmacıya bağlı olarak değişebileceğini dikkate aldı.

İnsanlar farklı kaynaklardan gelen bilgilere farklı şekilde tepki verir. Uzmanlık, yetkili olma durumu, güvenilirlik ve ön yargı; mesajları algılama ve özümseme şeklimizde etkili olabilir. Yakın zamanda, aşılama literatüründe yapılan incelemelerde, davranışsal direncin elde edilmesinde kaynağın inandırıcılığının oynadığı rol ele alınmaya başlandı.⁴⁰ Hangi aktörlerin (ör. sosyal medya influencer'ları, ünlü kişiler, yetkili kurumlar, haber spikerleri vb.) önceden çürütme mesajlarını hangi bağlamlarda ve hangi kitleye iletmede daha etkili olduğunu anlamak için daha fazla araştırma gerekiyor.

Diğer araştırma alanları

Önceden çürütme alanı, sürekli değişen bilgi ortamına uyum sağlamak için hızla büyüyor. Araştırmalar ilerledikçe, yanlış bilgi yaymaya çalışan ve yeni manipülasyon yolları bulmak için uyum sağlayıp değişen aktörler de artıyor. Bununla birlikte, doğal olarak yeni araştırma alanları da ortaya çıkacak. Bu yüzden, hem araştırmacılar hem de çalışanların toplumumuzu yanlış bilgilere karşı nasıl daha iyi koruyacağımızı öğrenmek için durmadan bilginin sınırlarını zorlamalıdır.

02: Önceden Çürütme *Nasıl Yapılır?*

2.1 Ne zaman, kim tarafından yapılmalı?	s. 19
2.2 Başlangıç	s. 21
1. adım: Konunuzu seçin	
2. adım: Kitlenizi seçin	
3. adım: Hedeflerinizi belirleyin	
4. adım: Yaklaşım belirleyin: Konu ve teknik temelli	
5. adım: Biçim seçin	
6. adım: Müdahale şeklinizi tasarlayın	
2.3 Başarıyı ölçme	s. 26
2.4 Kreatif içeriklerle ilgili dikkat edilmesi gereken hususlar	s. 29
2.5 Uyarılar	s. 31
2.6 Önceden çürütme listesi	s. 32

2.1

Ne zaman, kim tarafından yapılmalı?

Önceden çürütme, söylemler ve manipülasyon teknikleri kitle tarafından tam olarak anlaşılmadığında veya kitlenin konuya yaklaşımı dinamik olduğunda en iyi sonucu verir. Konuyla ilgili inançlar katılaştığında veya kutuplaşma olduğunda önceden çürütme uygulamak zor olabilir.

Önceden çürütmeyi yanlış bilgilerle mücadele yaklaşımı olarak değerlendirirken, aşağıdaki koşulların geçerli olduğunu kontrol etmenizi öneririz:

Söylemler veya tekniklerin tahmin edilebildiği durumlarda

Yanlış bilgi içeren söylemler ve teknikler, genellikle zamanla farklı konularda tekrarlanır. Bu trendlerin dikkatli analizi sayesinde, bu söylem ve tekniklerin yeni yanlış bilgilere uygulanacağı tahmin edilebilir. Örneğin seçim dönemleri, sağlık krizleri ve çevre felaketleri çoğu zaman yanlış bilgiler için elverişlidir. Bu dönemlerde ortaya çıkan bazı teknik veya söylemler tekrarlanabilir.

ÖRNEK: ÇİÇEK HASTALIĞI VE COVID

Aşılar, uzun zamandır yanlış bilgi konusu olmaya devam ediyor. Buldukları günden bu yana "doğaya aykırı" olmakla suçlanıyor ve aşılarla ilgili asılsız iddialar genellikle tekrar ediyor.

Örneğin, 1800'lerde çiçek aşısının, sıgır çiçek hastalığından elde edilen formülü nedeniyle insanları "insan - sıgır melezine" dönüştürdüğü yönünde bir söylenti vardı. Günümüzde ise benzer şekilde COVID-19 aşılarının "DNA'nızı değiştirdiği" iddia ediliyor.⁴¹ Bu söylem, önceden makul düzeyde tahmin edilebildiği için önceden çürütme konusunda etkili bir aday olabilir.

Kitleler ikna edilmeden önce

Önceden çürütme müdahalesi tasarlarken müdahalenin kitleye hitap etmesi kritik öneme sahiptir. İdeal olan, kitle yanlış bilgilere inanmadan önce müdahalenin ulaşmasıdır. Önceden çürütmenin yanlış bilgiye maruz kaldıktan sonra da işe yarayabileceğini ("tedaviye yönelik aşılama" olarak bilinir) gösteren kanıtlar olsa da kitleler iddia veya söylemle tamamen ikna olmadığında daha etkili olur.⁴² Önceden çürütme müdahalesi tasarlarken, kitlenizin kim olduğunu, önceden çürütme uygulamak istediğiniz yanlış bilgilere ne kadar inandıklarını ve önceden çürütme müdahalesinin uygunluğuna karar vermek için mevcut medya ve/veya siyasi ortamı düşünün.

ÖRNEK: BİLİMSEL İRKÇILIK

Jigsaw ve American Üniversitesi'nin yaptığı araştırmada, Amerikalılar arasındaki beyazların üstünlüğü söylemlerine yönelik önceden çürütmenin test edilen kişilerin büyük bir çoğunluğunda beyazların üstünlüğüyle ilgili mesajlar veren kişilere ve söylemlerine desteğin azalmasında etkili olduğu tespit edildi. Halbuki önceden çürütme videolarının önceden beyazların üstünlüğüyle ilgili güçlü inançları olan kişiler üzerinde bir etkisi yoktu (Sağ kanat yetkeliği ölçeği ve sosyal baskınlık yönelimi ölçeği gibi anketlerle ölçülmüştür).⁴³

Kim tarafından yapılmalı?

İnternetteki bilgilere duyulan güvensizliğin artması nedeniyle, önceden çürütme yaparken kitlenizle güçlü bir güven ve inandırıcılık temelinizin olması önemlidir.

Kuruluşunuzun şunlara sahip olduğundan emin olun:

✓ Konu hakkında yetkin bir biçimde konuşma uzmanlığı

Bilgi alanında doğrulukla ilgili tavsiyeler ve tartışmalarla çok sık karşılaşyoruz. Önceden çürütme uygulamalarına başlamadan önce, söz konusu yanlış bilgiyi ele almak için gerekli ve yeterli uzmanlığınızın olduğundan emin olun. Gerekirse uzmanlığınızı göstermenin etkili yollarından biri olarak saygın uzmanlar, akademisyenler ve yetkili kuruluşlarla iş ortaklığı yapabilirsiniz.

✓ Kitlenizin size duyduğu güven ve saygınlık

Kitlelerin mesajın içeriğine güvenme olasılıkları, mesajı paylaşan kaynağa güvenmeleri durumunda daha yüksektir. Ulaşmaya çalıştığınız kitleyle güçlü bir ilişkiniz varsa ya da size ve/veya markanıza olumlu yaklaşıtlarını düşünüyorsanız yanlış bilgileri önceden çürütmek için iyi bir konumda olabilirsiniz. Kitlenin size duyduğu güven düzeyiyle ilgili endişeleriniz varsa söz konusu kitleyle daha güçlü ilişkisi olan bir grup veya içerik üreticiyle iş ortaklığı yapmanızı öneririz.

✓ Etkileşime geçme kapasitesi

Önceden çürütme tek yönlü bir konuşma olmamalıdır. Çalışmalarınızı izlemek, yinelemek ve ölçmek için hazırda kaynak bulundurun. Yanlış bilgilerle mücadele etmeye yönelik mesajlar paylaştıktan sonra kitlenizle etkileşim kurmak için mütevazılığı korumak da önemlidir.

2.2

Başlangıç

Önceden çürütme malzemenizi oluştururken aklınızda bulundurmanız gereken beş adımı ve dikkat edilecek hususları aşağıda bulabilirsiniz:

1. ADIM:

Konunuzu seçin:

Hangi yanlış bilgiyi önceden çürütmek istiyorsunuz?

Müdahalenizin konusu, hedeflemek istediğiniz yanlış bilgileri temel alır. Konu iklim değişikliği, pandemiler gibi global krizlerden ruh sağlığıyla ilgili algılar gibi daha bireysel düzeydeki sorunlara kadar çeşitli alanlardan olabilir.

Yukarıdaki [2.1 Ne zaman, kim tarafından yapılmalı?](#) bölümünde belirtildiği gibi, konu seçerken şu hususlara dikkat edin:

- Hedeflediğiniz yanlış bilgi ve kitle ile ilgili uzmanlığınızın olduğundan emin olun veya ilgili alan uzmanlarıyla çalışın.
- Kitlenizin karşılaştığı yaygın ve yeni ortaya çıkan söylem ve teknikleri tespit etmek için yanlış bilginin bulunduğu ortamla ilgili araştırma yapın.

2. ADIM:

Kitlenizi seçin:

Önceden çürütme çalışmalarınızla hangi kitleye ulaşmak istiyorsunuz?

Müdahalenizin kitlesini göz önünde bulundurarak paylaşmak istediğiniz bilgiyle mevcut ilişkilerini ve sizden ne duymak isteyeceklerini anlamaya çalışın.

Yukarıdaki [2.1 Ne zaman, kim tarafından yapılmalı?](#) bölümünde belirtildiği gibi, kitlenizi seçerken şu hususlara dikkat edin:

- Yaygın hâle gelmeden önce teknikler/ söylemlerden bazılarını tahmin edebilir misiniz? Bilgi ortamı değiştikçe yeni teknikleri/söylemleri tahmin edebilir misiniz?
- Kitleniz çürütmek istediğiniz teknik ve/ veya söylemle zaten etkileşime geçti mi? İnançları ne kadar köklü?

2.2

BAŞLANGIÇ (DEVAMI)

3. ADIM:

Hedeflerinizi belirleyin:

*Müdahalenizin hedeflerini belirtin:
Önceden çürütme müdahaleniz
paylaşıldıktan sonra ne gibi sonuçlar
elde etmeyi bekliyorsunuz?*

Önceden çürütme müdahaleleriyle, üç kategoride çeşitli sonuçlar elde edebilirsiniz:

1. Bilgi veya beceri

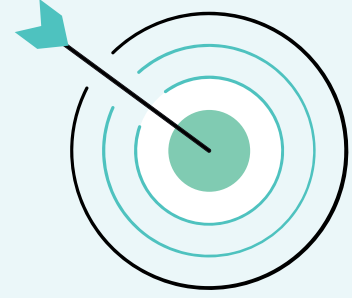
Önceden çürütme, kitlelere yanlış bilgilerle mücadele etmek ve gelecekte karşılaşılabilecekleri manipülasyona karşı direnç oluşturmak için yeni bilgi (ör. doğru istatistikler) veya beceriler (ör. yanlış bilgileri ayırt etme becerisi) öğretir.

2. Tutum

Önceden çürütme, kitlelerin kendilerini yanlış bilgilere karşı savunma becerilerine yönelik tutumlarını etkileyebilir ya da yanlış bilgi yayan kişilerle ilgili algılarını değiştirebilir (ör. yanlış bilgi kaynağının güvenilirliği).

3. Davranış

Önceden çürütme; kitlelerin yanlış bilgilerle etkileşim kurma, bu bilgileri kullanma veya yanıtlama davranışlarını değiştirebilir (ör. yanlış bilgi paylaşımını azaltma).

SONUÇLAR VE HEDEFLER

Burada olası tüm durumlara yer verilmemiştir ve ulaşmak istediğiniz başka hedefleriniz olabilir. Kuruluşunuzun müdahale hedefinizle hemfikir olması için hedeflerinizi en başta net bir şekilde tanımlamayı unutmayın.

Elde etmek istediğiniz sonuçlar önceden çürütme müdahalenizin tasarımını etkileyecek (bkz. [2.2 Başlangıç](#) ve [2.3 Başarıyı Ölçme](#)).

2.2

BAŞLANGIÇ (DEVAMI)

4. ADIM:

Yaklaşım belirleyin:
Konu ve teknik temelli

Yaklaşımınızı seçin: Belirli bir konuyu mu yoksa tekniği mi önceden çürütmek istiyorsunuz?

Konu temelli yaklaşım

Konu temelli (Söylem temelli olarak da bilinir.) önceden çürütme, belirli iddiaların ötesinde, daha geniş kapsamlı, kalıcı yanlış bilgi söylemlerini hedefler. Bu sayede, birçok iddianın temeliyle mücadele ederek iddialarla ilgili tek tek doğruluk kontrolü yapmak yerine yanlış bilgileri daha etkili bir şekilde çürütebilirsiniz. Yanlış bilgi söylemleriyle ilgili daha fazla bilgiye [1.3 Yanlış bilgi söylemleri](#) bölümünden ulaşabilirsiniz.

KONU TEMELLİ ÖNCEDEN ÇÜRÜTME NE ZAMAN KULLANILMALIDIR?

Mücadele ettiğiniz yanlış bilgiler, belirli doğrular ve konu açıklamalarını temel alan bir çürütme gerektiriyorsa söylem temelli önceden çürütme harika bir yaklaşım olabilir.

Teknik temelli yaklaşım

Teknik temelli önceden çürütme, birden çok iddia ve yanlış bilgi söyleminde yaygın, sık karşılaşılan teknik ve taktikleri ortaya çıkarır. Bu yaklaşım, manipülasyonun içeriğini tartışmak yerine kitlelerin nasıl manipüle edilebileceklerini anlamalarına yardımcı olur. Yanlış bilgi yaymak için kullanılan manipülasyon taktikleriyle ilgili daha fazla bilgiye [1.3 Yanlış bilgi teknikleri](#) bölümünden ulaşabilirsiniz.

TEKNİK TEMELLİ ÖNCEDEN ÇÜRÜTME NE ZAMAN KULLANILMALIDIR?

Birden fazla iddia ve söylemde sıkça karşılaşılan teknikler varsa teknik temelli önceden çürütme, yanlış bilgiyle birçok kez karşılaşıldığında daha kapsamlı direnç sağlamanın etkili bir yolu olabilir. Teknik temelli önceden çürütme, belirli yanlış bilgi iddiaları veya söylemlerine bağlı olmadığından müdahalenizin daha apolitik olmasını kolaylaştırır. Bu durum, siyasi içerikli yanlış bilgi konularında faydalı olabilir.

2.2

BAŞLANGIÇ (DEVAMI)

5 ADIM:

Biçim seçin:

Önceden çürütme mesajınızı sunmak için en iyi ortam nedir?

Önceden çürütme mesajları çeşitli biçimlerde sunulabilir. Şu anda literatürde yer alan önceden çürütme biçimleri şunlardır: metin, ses, görsel, video ve oyun.

Her biçimin ölçeklenebilirlik, kitle yönetimi, etki boyutu, uzun süreli etki ve maliyet açısından avantajları ve dezavantajları vardır. Bunlar [1.3 Biçimler ve teknik hususlar](#) bölümünde açıklanmaktadır.

Genel olarak daha "aktif" yaklaşımlar manipülasyona karşı daha güçlü direnç sağlar. Bununla birlikte, ilgi çekici biçimler (video oyunu gibi) genelde daha fazla zaman ve çaba gerektirmesinin yanı sıra etkileşim kurmak için kitleden ciddi bir yatırım ister. "Pasif" yaklaşımlar daha hızlı geliştirilip ölçeklenebilir ancak uzun süren etki için dikkatle tasarlanıp dağıtılmaları gerekir. Bunların, bugüne kadarki literatürü temel alan genellemeler olduğunu unutmayın. Etki boyutları, müdahaleye göre değişiklik gösterebilir.

Biçim belirlerken dikkate alınması gereken sorular:

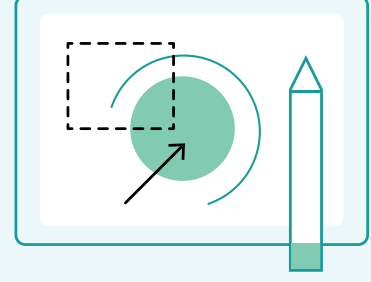
- Hedeflenen kitle hâlihazırda hangi medya platformları ve biçimiyle etkileşim kuruyor?
- Üretim için ne kadar zaman ve çaba (ya da para) harcamanız gerekiyor?
- İnfografikler, videolar veya oyunlar gibi görsel açıdan ilgi çekici mesajlar geliştirmek için gerekli tasarım kapasiteniz var mı?
- Ne kadar ölçeklenebilirliğe ve online etkileşime ulaşmayı bekliyorsunuz? Biçiminiz, kitlenizin ilgisini çekecek mi?
- Mesajınız daima güncelliğini koruyacak mı yoksa düzenli aralıklarla güncellemek için daha fazla kaynak mı gerektirecek?

6. ADIM:**Müdahale şeklinizi tasarlayın**

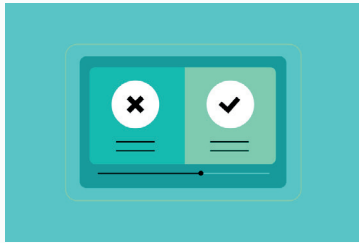
Hangi bileşenleri aklınızda tutmanız gerekir?

Tıpkı aşılardan bulaşmaya karşı antikorlar üretmesi gibi, aşılama mesajları da insanların yanlış bilgilerle karşılaşmaya karşı direncini ya da "zihinsel antikorlarını" geliştirebilir. Müdahalenin önceden çürütme niteliği taşıması için uyulması gereken bazı ölçütler bulunur.

Başarılı önceden çürütme mesajlarının üç temel bileşeni vardır:

1. Uyarı

Manipüle etme girişimlerine karşı kullanıcıları uyarın.

2. Önleyici çürütme

Söylemi/tekniki ve nasıl manipülasyona yol açtığını açıklayın.

3. Mikro doz

Yanlış bilginin zayıflatılmış veya pratik, zararsız bir örneği (kitlenizi radikalleştirmeyecek veya tehlikeye atmayacak ya da yanlış bilgileri tekrar etmeyecek)

MÜTEVAZİ OLUN

Zaman zaman özellikle kriz dönemlerinde (ör. yeni virüs) bilgi ortamı çok hızlı değişir. Mümkün olduğu durumlarda, açıklamalarınız ve karşıt savlarınızın kısıtlamalarını kabul edin ve bilgilerin değişmeyi sürdürdüğü alanlar konusunda şeffaf olun.

Müdahale şeklinizi tasarlarken kreatif içerikte özgünlükten yararlanabilirsiniz ancak bu temel bileşenleri korumak, bilimsel bütünlüğü sağlamak için önemlidir. Kreatif içeriklerle ilgili ek bilgiler için [2.4 Kreatif içeriklerle ilgili dikkat edilmesi gereken hususlar](#) bölümüne göz atın.

2.3

Başarıyı ölçme

Önceden çürütme yönteminizi tasarladıktan sonra, hedeflerinize ulaşma konusunda başarılı olup olmadığını nasıl öğreneceksiniz?

Müdahalenizin istediğiniz hedeflere ulaşp ulaşmadığını ve nasıl ulaştığını anlamak için bir ölçüm planınızın olması faydalıdır. Müdahalenizin etkisini ölçmek, gelecekteki önceden çürütme çalışmaları için faydalı geri bildirimler sağlar ve diğer çalışanlara yardımcı olur. Başarıyı ölçmek için atılacak üç temel adım bulunur:

1. ADIM:

Temel metriklerinizi tanımlayın

Seçeceğiniz metrikler, ulaşmak istediğiniz hedeflerle doğrudan bağlantılı olmalıdır.

[2.2 Hedeflerinizi belirleyin](#) bölümünde açıklandığı üzere, yaygın hedefler arasında kitlenin **bilgi/becerilerini, tutumunu ve/veya davranışlarını** değiştirmek yer alabilir. Bu sonuçlara karşılık gelen yaygın metriklerden bazıları şunlardır:

Bilgi veya beceriye bağlı sonuçlar

- Yanlış bilgi tekniklerini tespit etme becerisi
- Yanlış bilgi içeren söylemi ayırt etme becerisi
- Doğru ve yanlış bilgileri birbirinden ayırt etme becerisi

Tutumla bağlı sonuçlar

- Yanlış bilgileri tespit etme konusunda kendi becerilerine güvenmeleri
- Kaynakların güvenilirliğine inanma
- Yanlış bilgiyle karşılaşmanın sonucunda ortaya çıkan ruh hali (ör. öfke, korku)
- Komplo teorilerine doğru eğilim

Davranışa bağlı sonuçlar

- Yanlış bilgi kullanımı (ör. yanlış bilgi kaynakları için harcanan süre)
- Yanlış bilgilerle etkileşim (ör. yorumlar)
- Yanlış bilgi paylaşımı
- Yanlış bilgiyi destekleme (ör. beğeniler)

Müdahaleniz için kendi metriklerinizi tasarlayabilirsiniz. Hangi metrikleri kullanmaya karar verirsiniz verin, ulaşmak istediğiniz hedefleri yeterli ve doğru şekilde ölçtüğünden emin olun. Hedeflerinizi ölçmek için metrikleri bir arada kullanmanız önerilir.

MESAJINIZA UYGUN METRİKLER SEÇİN

Önceden çürütme yaklaşımınız konu temelliye metriklerde önceden çürütme mesajınızdaki aynı konuyla (veya sorun) ilgili sorular bulunmalıdır.

Benzer şekilde, teknik temelli müdahaleler, önceden çürütmede öne çıkarılan aynı teknikler için izleyicilerin bilgilerini, tutumlarını veya davranışlarını test eden sorular kullanılarak ölçülmelidir.

2. ADIM:**Verileri toplayın**

Metriklerinizi belirledikten sonra bu sonuçları ölçmek için hangi veriler gerekir? Örneğin, birine sahte ikilemleri tespit etme yaklaşımını aşılama istiyorsanız hangi bilgiler bu kişinin sahte ikilemin ne olduğunu öğrenip öğrenmediğini gösterir?

Literatürde, araştırmacılar istediğiniz sonuçları ölçmek üzere veri toplamak için bir veya üç yöntemi bir arada kullanmıştır.

1. Görevler

Görevler, müdahalenize maruz kalan bir kullanıcının bilgi, beceri veya karakteristik özelliklerini test etmek için kullanılır. Bunun için kullanıcıya örnek bir cümlede doğru manipülasyon taktiğini seçmesini isteyen bir anket sorusu gibi basit bir yöntem kullanılabilir.

2. Kendi durumunu bildirme yanıtları

Kendi durumunu bildirme yanıtları, anketler aracılığıyla toplanır. İlgili kullanıcıya müdahalenizle etkileşime geçmeden önce ve/veya sonra sorular sorulur. Bu soru, müdahalenize maruz kaldıktan sonra gösterebilecekleri bir tutum veya amaçla ilgili olabilir. Örneğin, tutumlardaki değişikliği ölçmeye yönelik olarak hazırlanan bir kendi durumunu bildirme yanıtı, Likert ölçeği üzerinde 1 ("hiç güvenilir değil") ve 7 ("çok güvenilir") olacak şekilde örnek bir sosyal medyanın güvenilirliğini, tutarlılığını, doğruluğunu vb.⁴⁴ değerlendirme sorusu olabilir.^{45,46,47,48,49,50,51}

3. Davranış gözlemi

Davranış gözlemi, birinin davranışını müdahalenizle etkileşime geçmeden, etkileşim sırasında ve/veya etkileşime geçtikten sonra kaydeden verileri toplamayı ifade eder. Örneğin, belirli bir sosyal medya platformundan veri toplayabilir ve bir grup kullanıcının ne kadar yanlış bilgi paylaştığını değerlendirebilirsiniz. Davranış verileri gerçek dünyadaki etkinin en dolaysız ölçümü olsa da davranış verilerinin elde edilmesi zor olabilir. Genellikle araştırmanızı yaptığınız platformdan veri erişimi ya da platformdan verileri kazımak için ciddi bilgi işlem çalışması gerektirir.

Davranış verilerine sınırlı erişim nedeniyle, birçok akademik araştırmada, davranışı temsil eden değer olarak kullanıcının davranış amacını veya değerlendirmelerini kendisinin bildirmesi istenerek **davranış verilerini temsilen kendi durumunu bildirme anketleri** kullanılır. Örneğin, davranış amacını ölçmek için kullanıcıdan belirli bir bilgiyi paylaşıp paylaşmayacağını bildirmesini isteyebilirsiniz.

VERİ ERİŞİMİ

Bu verileri nasıl toplayacağınız, önceden çürütme müdahalenizi dağıttığınız platforma bağlıdır.

Örneğin, bir sosyal medya platformu kullanıyorsanız verileri takip anketi (mevcutsa) aracılığıyla toplayabilirsiniz.

Kendi platformunuzu kullanmayı tercih ederseniz davranış verilerine erişebilirsiniz (ör. kişinin yanlış bilgi bağlantısını tıklayıp tıklamadığı).

3. ADIM:

Verilerinizi analiz edin

Verilerinizi aldıktan sonra, önceden çürütme müdahalenizin temel metriğinizi etkileyip etkilemediğini nasıl anlarsınız?

Veri analizi, farklı gelişmişlik düzeylerinde gerçekleşebilir:

1. Sonrasında ölçüm (en kolay)

Önceden çürütme müdahalenizle etkileşime geçildikten sonra istediğiniz metriklerle ilgili verileri toplayın. Bu yöntem, ölçüm sırasında kitlenizin yanlış bilgilere karşı ne kadar direnç gösterdiğini açıklayabilir ancak bunun önceden çürütme çalışmaları sayesinde olup olmadığını bildiremez.

2. Öncesi ve sonrası karşılaştırması

Müdahalenize maruz kalmadan önce ve kaldıktan sonra kitlenizin temel metriklerdeki performansıyla ilgili verileri toplayın. Bu yöntem, müdahalenizi gördükten sonra performanstaki değişimi gözlemlemenizi sağlar. Bu sayede, önceden çürütme çalışmanızın etkisiyle ilgili sonuç elde edebilirsiniz. Ancak sonuçlardaki değişikliği etkileyen başka faktörler de olabilir. Kontrol grubu olmadan, önceden çürütmenin bilgi/beceri, tutum veya davranışlardaki değişimi etkileyen ana faktör olup olmadığından emin olamazsınız.

Rastgele hâle getirilmiş bir kontrol deneyi yapın (bilimsel açıdan güvenilir)

Bu seçenek, müdahalenizin etkisini ölçmenin en özenli ve bilimsel yoludur. Randomize kontrollü çalışmalara (RCT) giriş kılavuzuna [buradan](#) ulaşabilirsiniz. Önceden çürütme müdahalenizin kesinlikle etkili olup olmadığını öğrenmenin tek yolu, güvenilir bir randomize kontrollü çalışma yapmak ve bu veriler üzerinde istatistiksel analiz gerçekleştirmektir. Bununla birlikte, birçok kuruluşun tam ölçekte istatistiksel analiz gerçekleştirecek kapasitesinin olmaması nedeniyle, bu kılavuzda daha dar kapsamlı alternatifler sağladık.

2.4

Kreatif içeriklerle ilgili dikkat edilmesi gereken hususlar

Ton

Önceden çürütme mesajınızı yazarken mesajınız ve kitleniz için uygun tonu belirleyin (ör. ciddi, mizahi, samimi, eğitici vb.). Ton, kuruluşunuzla hedef kitleniz arasındaki ilişkiye ve müdahalede bulunduğunuz konuya bağlıdır.

Ton belirlerken nelerin kitlenizin ilgisini çekeceğini ve mesajınızı en etkili şekilde iletmek için kullanabileceğiniz yöntemi düşünün.

Birçok önceden çürütme müdahalesinde, kitlenin dikkatini çekmek için eğlenceli açıklamalar ve mizah katılan örnekler kullanılıyor.^{52,53} Bazı müdahalelerde, önceden çürütme çalışmasının bileşenlerini daha iyi açıklamak için hikaye anlatma yöntemi benimseniyor. Ancak mizahla uyuşmayacak çok sayıda konu bulunuyor (ör. insanların acı çektiği olaylar). Kitlenize en çok hitap edecek tonu belirlemek için muhakeme becerinizi ve kitlenizle ilgili bilgileri kullanın.

ETKİLİ Mİ? UYGUN MU?

Kreatif içeriğiniz için hangi tonun uygun ve hangi tonun etkili olduğunu belirlerken çok dikkatli olun. Dikkatli olmazsanız içeriğiniz istemediğiniz bir sebepten viral olabilir.

ÖRNEK: EĞLENCELİ, ANİMASYON ÖNCEDEN ÇÜRÜTME

Jigsaw ve Cambridge Üniversitesi tarafından kişiliğe yönelik saldırıları tanımlamak amacıyla tasarlanan bu önceden çürütme videosunda, izleyicilerin internetteki manipülasyonları tespit etmesine yardımcı olmak için kötü çizgi film karakterleri kullanılıyor. [Videoyu izleyin >](#)

ÖRNEK: CİDDİ ÖNCEDEN ÇÜRÜTME

Jigsaw ve Demagog tarafından oluşturulan ve daha ciddi olan bu videodaki aktörler, Ukraynalı mültecilerle ilgili gerçek senaryolar hakkında konuşan ve bununla ilgili söylemler kullanan bir arkadaş grubunu betimliyor. [Videoyu izleyin >](#)

KREATİF İÇERİKLERLE İLGİLİ DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR (DEVAMI)

Mesajınızı yayınlamadan önce, son olarak şu hususlara dikkat etmenizi öneririz:

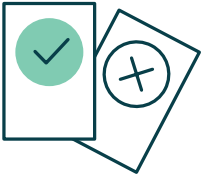
Kaynaklarınız doğrulayın

Kaynaklarınızı kontrol edin. Bilgileri nereden aldığınızı konusunda şeffaf olun ve kitleleri amacınızla ilgili tahminde bulunmaya yönlendirmeyin.

Bağlam

Önceden çürütme mesajı oluştururken, izleyicinin konu ve sonraki adımlar hakkında daha fazla bağlama erişmesini sağlamak önemlidir. İzleyicileriniz mesajınızı gördükten sonra ne yapacak? İzleyicileri daha fazla bilgi edinmek için yönlendireceğiniz veya bu yanlış bilgiyi önlemek üzere başkalarını bilgilendirmelerine yardımcı olabileceğiniz bir yer var mı? Daha fazla bilgi içeren bir açılış sayfası hazırlayabilir veya mesajınızın etkisini artırmaya yardımcı olacak bir harekete geçirici mesaj oluşturabilirsiniz.

Kreatif içerik testi

İyi niyetle yola çıkan yaratıcı içerik üretme sürecinde bile öngörülemeyecek değişkenler vardır. Kitlelerin nasıl tepki verebileceğini anlamak için kreatif içeriğinizi (videolar, infografikler, oyunlar) internetteki geniş gruplarla paylaşmadan önce, hedef kitlenizi temsil eden bir odak grubuyla test etmenizi öneririz.

2.5

Uyarılar

Önceden çürütme, yanlış bilgileri ortadan kaldırmak için herkese uygun tek bir çözüm değildir. Kısıtlamalar ve değişen trendler çalışmalarınızı etkileyebilir. Aşağıda bunlardan bazıları listelenmiştir.

KULLANABİLECEĞİNİZ YÖNTEMLERDEN YALNIZCA BİRİ

Önceden çürütmenin diğer tüm müdahalelerden kesinlikle daha iyi olduğunu söyleyemeyiz ancak etkili bir ilk savunma hattıdır. Ayrıca, bireysel düzeyde müdahalelerin (önceden çürütme dahil) sistem düzeyinde müdahalelerle (örneğin, kutuplaştırma ve organize dezenformasyonla mücadele) birlikte hareket ettiğini unutmamamız gerekir.⁵⁴ Yanlış bilgilere karşı yapılan tüm müdahalelerin avantajları ve dezavantajları vardır ve çoğu, doğru koşullarda etkili olabilir. Önceden çürütmenin kullanabileceğiniz yöntemlerden yalnızca biri olduğunu unutmayın. [Diğer araçlarla birlikte de kullanılabilir.](#)

KATI GÖRÜŞLERE DİKKAT EDİN

Daha önce [2.1 Ne zaman, kim tarafından yapılmalı?](#) bölümünde açıklandığı gibi, önceden çürütmenin kitleler yanlış bilgiye tamamen inanmadığında etkili olduğu kanıtlanmıştır. Belirli bir konuyla ilgili politikleşme veya radikalleşme nedeniyle kişilerin bakış açıları katı hâle geldiğinde, önceden çürütmenin etkili olma ihtimali daha düşüktür ve kitleler daha az karşılık verebilir. Bu durumda ölçüm yapmak daha zordur. Kitlenize bağlı olarak farkı mesajlar/kanallar seçebilirsiniz.

KİTLENİZİ HOR GÖRMEYİN

Bilgi paylaşmaya veya kitlenize yeni bir beceri öğretmeye çalışırken kitleniz onları hor gördüğünüzü düşünebilir. İnternet kullanıcıları zekidir ve çok fazla bilgiyi hızla kavrayabilir. Kitlenizi küçümsemeyin ya da onlara çocukmuş gibi davranmayın. Entelektüel mütevazılığı ve yargılayıcı olmayan tonu daima koruyun.

MESAJINIZI AŞIRI ŞEKİLDE BASİTLEŞTİRMEKTEN KAÇININ

İnternette bilgi paylaşırken içerik üreticiler çoğu zaman kitlelerinin odaklanmasını sağlamak için mesajlarını ilgi çekici küçük boyutlara sığdırmak zorunda kalıyor. Bu trend, yeni sosyal medya platformlarında giderek daha yaygın hâle geliyor. Daha kısa bilgilerin ölçeklenmesi daha kolay olsa da ana mesajın bu yolla aktarılması daha zordur. Mesajınızı, etkisini kaybedecek düzeyde basitleştirmeden emin olun. Kullandığınız platform veya ortam karmaşık mesajları desteklemiyorsa izleyicileri ilgilenmeleri durumunda daha detaylı bilgi alabilecekleri daha ayrıntılı bir kaynağa yönlendirmeyi deneyebilirsiniz.

YANLIŞ YORUMLAMA OLASILIĞI

Etkili, verimli ve güçlü bir şekilde iletişim kurmak için ne kadar çaba gösterirseniz gösterin, kitleler mesajınızı yanlış yorumlayabilir. Kitlelerin çalışmalarınızı ve hedefinizle ilgili daha fazla bağlama ulaşabileceği bir bağlantı ekleyerek yanlış yorumlamalara hazırlıklı olun.

2.6

Önceden Çürütme Kontrol Listesi

Müdahale şeklinizi tasarlama

Konunuzu seçin

Hangi bilgileri önceden çürütmek istiyorsunuz?

Kitlenizi seçin

Müdahalenizle kimi hedefliyorsunuz?

Hedeflerinizi belirleyin

Ne gibi sonuçlar elde etmeyi bekliyorsunuz?

Yaklaşım belirleyin

Müdahalenizin hedefi yanlış bilgi içeriği mi yoksa taktikler mi olacak?

Biçim seçin

Amacınıza en uygun biçim hangisi (metin, infografik, video vb.)?

Mesajınızı tasarlayın

Müdahalenizi kültür, taktik ve kitleyle ilgili ipuçlarına göre oluşturun.

Mesajınızı dağıtın

Kreatif içeriğinizi belirlenen platformlarda paylaşın.

Başarıyı ölçün

Hedeflediğiniz sonuçlar için uygun metrikler hangileri ve sonuçları nasıl ölçeceksiniz?

Referanslar

- 1 Leonardo Burszty, Aakaash Rao, Christopher P. Roth ve David H. Yanagizawa-Drott, "Misinformation during a Pandemic," National Bureau of Economic Research, Haziran 2020. <https://www.nber.org/papers/w27417>
- 2 Jacob Poushter, Moira Fagan ve Sneha Gubbala, "Climate Change Remains Top Global Threat Across 19-Country Survey," Pew Research Center's Global Attitudes Project (blog), 31 Ağustos 2022. <https://www.pewresearch.org/global/2022/08/31/climate-change-remains-top-global-threat-across-19-country-survey/>
- 3 Burada yanlış bilgiyi hatalı, yanıltıcı ve/veya aldatıcı olan ve kasıtlı veya kasıtsız olarak zararlı sonuçlara yol açabilecek bilgiler şeklinde tanımlıyoruz. Dezenformasyon, örneğin organize şekilde uygulanan bir kampanya kapsamında kasıtlı olarak üretilen yanlış bilgileri ifade eder. Referans kolaylığı açısından, bu belgede dezenformasyon ya da hatalı bilgilendirmeden kaynaklananlar da dahil olmak üzere, tüm hatalı veya yanıltıcı bilgiler için yanlış bilgi terimini kullanacağız.
- 4 Jon Roozenbeek, Jane Suiter ve Eileen Culloty, "Countering Misinformation: Evidence, Knowledge Gaps, and Implications of Current Interventions," European Psychologist (20 Eylül 2022) ön online yayını. <https://doi.org/10.31234/osf.io/b52um>
- 5 Stephan Lewandowsky ve diğerleri, "Misinformation and Its Correction: Continued Influence and Successful Debiasing," Psychological Science in the Public Interest 13, Sayı 3 (Aralık 2012): 106–31. <https://doi.org/10.1177/1529100612451018>
- 6 Fabiana Zollo ve diğerleri, "Debunking in a World of Tribes," ed. Jose Javier Ramasco, PLOS ONE 12, Sayı 7 (24 Temmuz 2017): e0181821. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0181821>
- 7 Sander van der Linden ve diğerleri, "Inoculating the Public against Misinformation About Climate Change," Global Challenges 1, Sayı 2 (Şubat 2017): 1600008. <https://doi.org/10.1002/gch2.201600008>
- 8 Jon Roozenbeek ve diğerleri, "Psychological Inoculation Improves Resilience against Misinformation on Social Media," Science Advances 8, Sayı 34 (26 Ağustos 2022): eabo6254. <https://doi.org/10.1126/sciadv.abo6254>
- 9 W. J. McGuire, "Resistance to Persuasion Conferred by Active and Passive Prior Refutation of the Same and Alternative Counterarguments," The Journal of Abnormal and Social Psychology 63, Sayı 2 (Eylül 1961): 326–32. <https://doi.org/10.1037/h0048344>
- 10 Jon Roozenbeek, Sander van der Linden ve Thomas Nygren, "Prebunking Interventions Based on the Psychological Theory of 'Inoculation' Can Reduce Susceptibility to Misinformation across Cultures.," Harvard Kennedy School Misinformation Review, (3 Şubat 2020). <https://doi.org/10.37016/mr-2020-008>
- 11 Sander van der Linden ve diğerleri, "Inoculating the Public against Misinformation About Climate Change," Global Challenges 1, Sayı 2 (Şubat 2017): 1600008. <https://doi.org/10.1002/gch2.201600008>
- 12 Josh Compton, Ben Jackson ve James A. Dimmock, "Persuading Others to Avoid Persuasion: Inoculation Theory and Resistant Health Attitudes," Frontiers in Psychology 7 (9 Şubat 2016). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00122>
- 13 Bobi Ivanov ve diğerleri, "Using an Inoculation Message Approach to Promote Public Confidence in Protective Agencies," Journal of Applied Communication Research 44, Sayı 4 (Ekim 2016): 381–98. <https://doi.org/10.1080/00909882.2016.1225165>
- 14 Robin L. Nabi, "'Feeling' Resistance: Exploring the Role of Emotionally Evocative Visuals in Inducing Inoculation," Media Psychology 5, Sayı 2 (Mayıs 2003): 199–223. https://doi.org/10.1207/S1532785XMEP0502_4
- 15 John Cook, Stephan Lewandowsky ve Ullrich K. H. Ecker, "Neutralizing Misinformation through Inoculation: Exposing Misleading Argumentation Techniques Reduces Their Influence," ed. Emmanuel Manalo, PLOS ONE 12, Sayı 5 (5 Mayıs 2017): e0175799. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0175799>
- 16 Cecilie S. Traberg, Jon Roozenbeek ve Sander van der Linden, "Psychological Inoculation against Misinformation: Current Evidence and Future Directions," The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science 700, Sayı 1 (Mart 2022): 136–51. <https://doi.org/10.1177/00027162221087936>
- 17 Sander van der Linden ve diğerleri, "Inoculating the Public Against Misinformation About Climate Change," Global Challenges 1, Sayı 2 (Şubat 2017): 1600008. <https://doi.org/10.1002/gch2.201600008>
- 18 John Cook, Stephan Lewandowsky ve Ullrich K. H. Ecker, "Neutralizing Misinformation Through Inoculation: Exposing Misleading Argumentation Techniques Reduces Their Influence," ed. Emmanuel Manalo, PLOS ONE 12, Sayı 5 (5 Mayıs 2017): e0175799. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0175799>
- 19 Jon Roozenbeek ve diğerleri, "Psychological Inoculation Improves Resilience against Misinformation on Social Media," Science Advances 8, Sayı 34 (26 Ağustos 2022): eabo6254. <https://doi.org/10.1126/sciadv.abo6254>
- 20 Stephan Lewandowsky ve Muhsin Yesilada, "Inoculating against the Spread of Islamophobic and Radical-Islamist Disinformation," Cognitive Research: Principles and Implications 6, Sayı 1 (Aralık 2021): 57. <https://doi.org/10.1186/s41235-021-00323-z>
- 21 Jon Roozenbeek ve Sander van der Linden, "How to Combat Health Misinformation: A Psychological Approach," American Journal of Health Promotion 36, Sayı 3 (Mart 2022): 569–75. <https://doi.org/10.1177/08901171211070958>
- 22 Melisa Basol ve diğerleri, "Towards Psychological Herd Immunity: Cross-Cultural Evidence for Two Prebunking Interventions against COVID-19 Misinformation," Big Data & Society 8, Sayı 1 (Ocak 2021): 205395172110138. <https://doi.org/10.1177/20539517211013868>

Referanslar (devamı)

- 23 Melisa Basol, Jon Roozenbeek ve Sander Van der Linden, "Good News About Bad News: Gamified Inoculation Boosts Confidence and Cognitive Immunity Against Fake News," *Journal of Cognition* 3, Sayı 1 (10 Ocak 2020): 2. <https://doi.org/10.5334/joc.91>
- 24 John Cook ve diğerleri, "The Cranky Uncle Game—Combining Humor and Gamification to Build Student Resilience Against Climate Misinformation," *Environmental Education Research* (14 Haziran 2022), 1–17. <https://doi.org/10.1080/13504622.2022.2085671>
- 25 "GCS International Joins the Fight against Health Misinformation Worldwide," Government Communication Service of the United Kingdom (18 Şubat 2021). <https://gcs.civilservice.gov.uk/news/gcs-international-joins-the-fight-against-health-misinformation-worldwide/>
- 26 Jon Roozenbeek ve diğerleri, "Psychological Inoculation Improves Resilience against Misinformation on Social Media," *Science Advances* 8, Sayı 34 (26 Ağustos 2022): eabo6254. <https://doi.org/10.1126/sciadv.abo6254>
- 27 Rakoen Maertens ve diğerleri, "Long-Term Effectiveness of Inoculation against Misinformation: Three Longitudinal Experiments," *Journal of Experimental Psychology: Applied* 27, Sayı 1 (Mart 2021): 1–16. <https://doi.org/10.1037/xap0000315>
- 28 Bobi Ivanov, Kimberly A. Parker ve Lindsay L. Dillingham, "Testing the Limits of Inoculation-Generated Resistance," *Western Journal of Communication* 82, Sayı 5 (20 Ekim 2018): 648–65. <https://doi.org/10.1080/10570314.2018.1454600>
- 29 Briony Swire-Thompson, Joseph DeGutis ve David Lazer, "Searching for the Backfire Effect: Measurement and Design Considerations," *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 9, Sayı 3 (Eylül 2020): 286–299. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2020.06.006>
- 30 Brian Hughes, Kurt Braddock, Cynthia Miller-Idriss, Beth Goldberg, Meili Criezis, Pasha Dashtgard ve Kesa White, "Inoculating Against Persuasion by Scientific Racism Propaganda: The Moderating Roles of Propaganda Form and Subtlety," *SocArXiv*. (31 Temmuz 2021). <https://doi.org/10.31235/osf.io/ecqn4>
- 31 Ananya Iyengar, Poorvi Gupta ve Nidhi Priya, "Inoculation Against Conspiracy Theories: A Consumer Side Approach to India's Fake News Problem," *Applied Cognitive Psychology* (14 Eylül 2022) acp.3995. <https://doi.org/10.1002/acp.3995>
- 32 Jon Roozenbeek ve diğerleri, "Psychological Inoculation Improves Resilience against Misinformation on Social Media," *Science Advances* 8, Sayı 34 (26 Ağustos 2022): eabo6254. <https://doi.org/10.1126/sciadv.abo6254>
- 33 Abhijit Banerjee, Eliana La Ferrara ve Victor Orozco-Olvera, "The Entertaining Way to Behavioral Change: Fighting HIV with MTV," Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research (Temmuz 2019). <https://doi.org/10.3386/w26096>
- 34 S. Usdin ve diğerleri, "Achieving Social Change on Gender- Based Violence: A Report on the Impact Evaluation of Soul City's Fourth Series," *Social Science & Medicine* 61, Sayı 11 (Aralık 2005): 2434–45. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2005.04.035>
- 35 UNICEF, "Technical Note on Gender Norms" (United Nations, n.d.). <https://www.unicef.org/media/65381/file/GP-2020-Technical-Note-Gender-Norms.pdf>
- 36 Ada Sonnenfeld ve diğerleri, "Strengthening Intergroup Social Cohesion in Fragile Situations," *3ie Systematic Review* 46 (2021). <https://www.3ieimpact.org/evidence-hub/publications/systematic-reviews/strengthening-intergroup-social-cohesion-fragile>
- 37 "Creatively Tackling Sanitation in India," BBC Media Action (Eylül 2020). <https://www.bbc.co.uk/mediaction/publications-and-resources/research/summaries/executive-summary-navaranqi-re-sept-2020/>
- 38 Rachel Glennerster, Joanna Murray ve Victor Poulouen, "The Media or the Message? Experimental Evidence on Mass Media and Contraception in Burkina Faso," 21 Ağustos 2022. https://www.povertyactionlab.org/sites/default/files/research-paper/working-paper_3835_Mass-Media-and-Contraception_Burkina-Faso_Aug2022.pdf
- 39 Danielle A. Naugle ve Robert C. Hornik, "Systematic Review of the Effectiveness of Mass Media Interventions for Child Survival in Low- and Middle-Income Countries," *Journal of Health Communication* 19, Sayı Ek 1 (6 Mayıs 2014): 190–215. <https://doi.org/10.1080/10810730.2014.918217>
- 40 Josh Compton, Sander van der Linden, John Cook ve Melisa Basol, "Inoculation Theory in the Post-Truth Era: Extant Findings and New Frontiers for Contested Science, Misinformation, and Conspiracy Theories," *Compass* (5 Mayıs 2021). <https://doi.org/10.1111/spc3.12602>
- 41 Renee DiResta, "'Prebunking' Health Misinformation Tropes Can Stop Their Spread," *Wired* (28 Ağustos 2021). <https://www.wired.com/story/prebunking-health-misinformation-tropes-can-stop-their-spread/>
- 42 Josh Compton ve diğerleri, "Inoculation Theory in the Post-Truth Era: Extant Findings and New Frontiers for Contested Science, Misinformation, and Conspiracy Theories," *Social and Personality Psychology Compass* 15, Sayı 6 (Haziran 2021). <https://doi.org/10.1111/spc3.12602>
- 43 Brian Hughes ve diğerleri, "Inoculating against Persuasion by Scientific Racism Propaganda: The Moderating Roles of Propaganda Form and Subtlety," taslak makale: *SocArXiv* (31 Temmuz 2021). <https://doi.org/10.31235/osf.io/ecqn4>
- 44 Jon Roozenbeek, Sander Van der Linden, Rakoen Maertens, Stefan M. Herzog, Michael Geers. Ralf Kurvers ve Mubashir Sultan, "Susceptibility to Misinformation Is Consistent Across Question Framings and Response Modes and Better Explained by Myside Bias and Partisanship than Analytical Thinking," *Judgment and Decision Making*, Cilt 17, Sayı 3 (Mayıs 2022): s. 547–573. <https://journal.sjdm.org/22/220228/jdm220228.pdf>

Referanslar (devamı)

- 45 Rakoen Maertens ve diğeri, "Long-Term Effectiveness of Inoculation against Misinformation: Three Longitudinal Experiments," *Journal of Experimental Psychology: Applied* 27, Sayı 1 (Mart 2021): 1–16. <https://doi.org/10.1037/xap0000315>
- 46 Jon Roozenbeek ve diğeri, "Psychological Inoculation Improves Resilience Against Misinformation on Social Media," *Science Advances* 8, Sayı 34 (26 Ağustos 2022): eabo6254. <https://doi.org/10.1126/sciadv.abo6254>
- 47 Melisa Basol ve diğeri, "Towards Psychological Herd Immunity: Cross-Cultural Evidence for Two Prebunking Interventions against COVID-19 Misinformation," *Big Data & Society* 8, Sayı 1 (Ocak 2021): 205395172110138. <https://doi.org/10.1177/20539517211013868>
- 48 Stephan Lewandowsky ve Muhsin Yesilada, "Inoculating Against the Spread of Islamophobic and Radical-Islamist Disinformation," *Cognitive Research: Principles and Implications* 6, Sayı 1 (Aralık 2021): 57. <https://doi.org/10.1186/s41235-021-00323-z>
- 49 Melisa Basol, Jon Roozenbeek ve Sander Van der Linden, "Good News About Bad News: Gamified Inoculation Boosts Confidence and Cognitive Immunity Against Fake News," *Journal of Cognition* 3, Sayı 1 (10 Ocak 2020): 2. <https://doi.org/10.5334/joc.91>
- 50 Jon Roozenbeek ve Sander van der Linden, "How to Combat Health Misinformation: A Psychological Approach," *American Journal of Health Promotion* 36, Sayı 3 (Mart 2022): 569–75. <https://doi.org/10.1177/08901171211070958>
- 51 Jon Roozenbeek ve Sander van der Linden, "The Fake News Game: Actively Inoculating against the Risk of Misinformation," *Journal of Risk Research* 22, Sayı 5 (4 Mayıs 2019): 570–80. <https://doi.org/10.1080/13669877.2018.1443491>
- 52 John Cook ve diğeri, "The Cranky Uncle Game—Combining Humor and Gamification to Build Student Resilience Against Climate Misinformation," *Environmental Education Research*, 14 Haziran 2022, 1–17. <https://doi.org/10.1080/13504622.2022.2085671>
- 53 Jody C. Baumgartner ve Amy Becker ed., "Political Humor in a Changing Media Landscape: A New Generation of Research," *Lexington Studies in Political Communication* (Lanham: Lexington Books, 2018).
- 54 Jon Roozenbeek, Jane Suiter ve Eileen Culloty, "Countering Misinformation: Evidence, Knowledge Gaps, and Implications of Current Interventions," *European Psychologist* (20 Eylül 2022) ön online yayını). <https://doi.org/10.31234/osf.io/b52um>

Yanlış Bilgilere Yönelik Pratik Önceden
Çürütme (Prebunking) Kılavuzu
(c) 2022

